

Bon Bini Bonaire

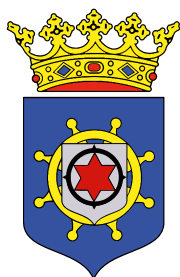
Jaargang 4 - Nr. 2
Winter 2021/2022

Nederlands zonnigste gemeente

**Op zoek naar
actieve toerist**

• Toerisme herstelt snel • Dagvers van eigen bodem • Groen licht voor plasticverbod • 80% duurzame energie • Brussel kiest voor Bonaire • Trots op Olympisch kampioen • Casa Coco in première •

OPENBAAR LICHAAM
BONAIRE

Inhoud

- 3 Vruchtbaar klimaat
- 4 KNMI houdt oogje in het zeil
- 6 Op zoek naar de actieve toerist
- 9 Column: Scherpe keuzes
- 10 "Wij draaien als een dolle"
- 12 Stranden krijgen upgrade
- 14 Het is Time to Smile
- 16 Monument Bonaire
- 17 Verbeterplan bibliotheek
- 20 Duurzame thee van Bonaire
- 22 Dagvers van eigen bodem
- 25 Groen licht plasticverbod
- 26 Schone stroom naar 80%
- 28 "Natuur zit in onze genen"
- 31 Brussel kiest voor Bonaire
- 32 Trots op Olympisch kampioen
- 34 Banen erbij door Qredits
- 35 Casa Coco in première

Colofon

Bon Bini Bonaire is een uitgave van het Kabinet van de Gezaghebber, verschijnt halfjaarlijks en is bedoeld voor iedereen die geïnteresseerd is in Bonaire en zijn inwoners.

Redactie: ADCaribbean BV.

Foto's: Casper Douma, Tineke Dijkstra, Valerie Kuypers, Flavio Meastroni, Lorenzo Foto's, Nico van der Ven, Tourism Corporation Bonaire, afdeling Communicatie OLB en de Rijksdienst Caribisch Nederland.

Vormgeving en druk: Printweb Media BV.

Alle auteursrechten ten aanzien van de inhoud van deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden.

Kabinet van de Gezaghebber

Plaza Reina Wilhelmina 1, Kralendijk - Bonaire,
Caribisch Nederland (www.bonairegov.com).

Vruchtbaar klimaat

Meer dan negentig procent van de versproducten op Bonaire wordt ingevoerd. Dat staat op gespannen voet met ons streven naar een circulaire, zelfvoorzienende economie. Importeren is duur en niet duurzaam. Bovendien gaan kwaliteit en smaak er niet op vooruit tijdens het transport. Daarom is ons beleid erop gericht lokale land- en tuinbouw, veeteelt en visserij aan te moedigen. Uiteraard zo veel mogelijk biologisch.

De Dienst Landbouw, Veeteelt en Visserij (LVV) voert actief campagne om mensen te interesseren te gaan 'boeren'. Er worden gronden beschikbaar gesteld waar men groente en fruit kan verbouwen. De één pakt het traditioneel aan, de ander bouwt een kas waarin slimme technieken worden toegepast. Het voordeel is dat deskundigen van LVV aanwezig zijn om voorlichting te geven over welke soorten goed gedijen in ons klimaat. Voor het bevoeien van de landjes is grijs water van de afvalwaterzuiveringsinstallatie beschikbaar.

We proberen ook particulieren te enthousiasmeren. Die kunnen bij LVV tegen lage prijzen fruitbomen kopen voor de eigen tuin. Bij scholen en in wijken worden greenhouses geplaatst. Bij het uitstippelen van beleid maken we dankbaar gebruik van het onderzoeksrapport 'Ontwikkelingsmogelijkheden voor de agrarische sector in Caribisch Nederland' van de Stichting Wageningen Research. En dan is er nog de welkome steun die wij ontvangen van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Het beleid begint letterlijk zijn vruchten af te werpen: het aandeel versproducten van eigen bodem groeit gestaag.

Een tweede traject dat we hebben ingezet, is geitenmanagement. Bonaire telt zo'n dertigduizend geiten. Het merendeel zwerft over het eiland, vreet de natuur op en veroorzaakt erosie wat slecht is voor onze unieke koraalriffen. Het is de bedoeling alle geiten achter omheiningen te krijgen. Stamboekbokken zijn aangeschaft om de vleeskwaliteit te verhogen. Met subsidie uit Den Haag wordt het slachthuis gerenoveerd. Voor geitenhouders worden workshops georganiseerd. In samenwerking met het Wereldnatuurfonds wordt gewerkt aan de professionalisering van de visserij en regulering om overbevissing tegen te gaan.

Het meer lokaal produceren levert niet alleen duurzaamheidswinst op: het brengt nieuwe werkgelegenheid met zich mee, draagt bij aan de diversificering van onze nu sterk van het toerisme afhankelijke economie en – niet onbelangrijk – is een wapen tegen de armoede. Het uitsparen van (steeds hoger wordende) transportkosten moet terug te zien zijn in de prijzen. Die liggen nu soms drie tot vier keer hoger dan in Europees Nederland.

In deze nieuwe editie van Bon Bini Bonaire komen twee klanten van LVV aan het woord: de een is als hobby begonnen kruiden te telen en runt nu een ambachtelijk theefabriekje met export-ambities. De ander pakt het groots aan met de bouw van een kas vol technische innovaties. Beiden laten zien dat Bonaire een vruchtbaar klimaat heeft voor duurzaam ondernemen. Luidde het gezegde niet: Goed voorbeeld doet volgen?

Edison Rijna
Gezaghebber van Bonaire

KNMI houdt oogje in het zeil

In het aan de vooravond van de Klimaattop in Glasgow gepresenteerde rapport **Klimaat signaal'21** heeft het Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut een apart hoofdstuk gewijd aan Caribisch Nederland. Daarin staan de gegevens over de ontwikkeling van de op de BES-eilanden waargenomen temperatuur en neerslag in de afgelopen decennia.

Klimaatexpert Peter Siegmund.

"De belangrijkste conclusie: de hoeveelheid neerslag wisselt van jaar tot jaar sterk, maar de voorspelde verdroging is nog niet in de cijfers terug te zien", aldus klimaatexpert Peter Siegmund die sinds twee jaar leiding geeft aan het BES-project van het KNMI. Het was voormalig staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat Stientje van Veldhoven die graag wilde dat het KNMI expliciet aandacht zou gaan besteden

aan de bijzondere gemeenten Bonaire, Sint Eustatius en Saba.

Geen data

"Het is voor het eerst dat we een apart hoofdstuk over de BES-eilanden hebben opgenomen. Om trends te bepalen, is het noodzakelijk te beschikken over langjarige reeksen van nauwkeurige metingen van weerstations. Het lastige is dat er weinig data beschikbaar zijn over Bonaire, Sint Eustatius en Saba. We houden dat sinds 2016 zelf bij, maar voor de gegevens van daarvoor, terug tot 1960, moeten we gebruikmaken van de data van de buureilanden Curaçao en Sint Maarten. Klimaat signaal'21 is puur diagnostisch. Je kunt er wel trends uit lezen, maar we kijken niet vooruit. Dat gaat in 2023 gebeuren, wanneer we klimaat scenario's zullen publiceren, ook over de BES-eilanden." Toch kunnen de lokale overheden nu ook al hun voordeel doen met het Klimaat-

signaal'21. Bonaire wil meer zelfvoorzienend worden door land- en tuinbouw te bevorderen. Daarvoor is de beschikbaarheid van water van belang. "Het goede nieuws is dat de gemiddelde neerslag op het eiland geen daling te zien geeft, terwijl de prognoses daar wel vanuit gaan. Je ziet dat het gebied met een droog klimaat steeds groter wordt, maar voorlopig heeft Bonaire daar geen last van."

Kwetsbaar

Wat wel op Bonaire waarneembaar is, is de opwarming van de aarde. "De temperatuurstijging is sinds de jaren 80 zo'n 0,15 graden per tien jaar. Dat is vergelijkbaar met Europees Nederland. In ons rapport is tevens een paragraaf opgenomen over de terugkeertijd van orkanen die op minder dan 250 kilometer passeren. Orkanen van de hoogste categorie 5 doen zich eens in de 76 jaar voor op of nabij Bonaire, die van de lichtste categorie 1 elke vier jaar." Naast schade door hoge windsnelheden en grote hoeveelheden regen brengen orkanen het risico van stormvloed met zich mee. Bonaire is daar met zijn lage en rond Kralendijk dichtbebouwde

De data over het weer op Bonaire worden real-time gevolgd in de weerkamer van het KNMI in De Bilt (Bron KNMI, foto Tineke Dijkstra).

zuidkust kwetsbaar voor, staat te lezen in Klimaatsignaal'21. "Maar het risico is klein: een stijging van bijvoorbeeld veertig centimeter doet zich maar een keer in de duizend jaar voor. In de klimaatscenario's zal daar dieper op worden ingegaan, want een verdere opwarming van de aarde heeft daar wel invloed op. We zijn nu bijvoorbeeld aan het berekenen wat het effect van orkaan Irma (die in 2017 de Bovenwindse eilanden hard raakte; red) zou zijn als het twee graden warmer is", aldus Siegmund.

*Het KNMI-kantoor in De Bilt met op de toren een weerradar
(Bron KNMI, foto Tineke Dijkstra).*

Aparte website voor BES-eilanden

Sinds 1 januari 2016 verzorgt het KNMI de meteorologische en seismische berichtgeving voor Caribisch Nederland. Naast de weerberichten voor het publiek worden ook de weersverwachtingen en specifieke weerberichten voor lucht- en scheepvaart verzorgd. Het KNMI heeft daarvoor een aparte website voor Caribisch Nederland.

Bij extreme omstandigheden, zoals orkanen, hoge golven en overstromingen door overvloedige regen worden waarschuwingen en adviezen uitgegeven aan de gezaghebbers, de Rijksvertegenwoordiger, lokale crisiscoördinatoren, het Departementaal Coördinatiecentrum Crisisbeheersing van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en het Nationaal CrisisCentrum van het ministerie van Justitie en Veiligheid. De meetgegevens, satelliet- en radarbeelden van Bonaire, Sint Eustatius en Saba komen real-time binnen bij het KNMI in De Bilt, zodat het weer op de eilanden vanaf grote afstand nauwlettend in de gaten kan worden gehouden. Het KNMI werkt nauw sa-

men met meteorologische diensten in de regio waaronder die van Curaçao.

Orkanen

De BES-eilanden bevinden zich in het pad dat orkanen kunnen volgen. De hoge windsnelheden, stormvloeden en grote hoeveelheden neerslag die orkanen veroorzaken, kunnen grote schade aanrichten. De grootste impact van een orkaan treedt op nabij het centrum van de storm waar zich de hoogste windsnelheden voordoen. Maar de effecten zijn soms op meer dan vijfhonderd kilometer afstand nog goed merkbaar. Bij windsnelheden vanaf 18 m/s is sprake van een tropische storm en

begint schade te ontstaan, vanaf 33 m/s is sprake van een orkaan en vanaf 50 m/s is de schade doorgaans catastrofaal. Sinds 1981 zijn er betrouwbare metingen. Er zijn in de jaren daarna veertien orkanen met maximale windsnelheden van meer dan 18 m/s binnen 250 km langs Bonaire getrokken, met als zwaarste Felix (2007; 46 m/s, categorie 2), Ivan (2004; 63 m/s, categorie 4) en Emily (2005; 52 m/s, categorie 3). In 1996 is Bonaire direct geraakt door tropische storm Cesar (20 m/s).

Tsunami's

Hoewel de kans klein is dat Caribisch Nederland wordt getroffen door een tsunami, houdt het KNMI ook dit natuurverschijnsel in de gaten. Als 'Tsunami Warning Focal Point' voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba ontvangt het KNMI meldingen vanuit het internationale waarschuwingssysteem om deze vervolgens onmiddellijk naar de relevante autoriteiten op de eilanden door te sturen. Tenslotte volgt het KNMI via seismometers ook eventuele activiteit van de slapende vulkanen Mount Scenery op Saba en de Quill op Sint Eustatius.

Op zoek naar actieve toerist

Qua toerisme zou 2022 wel eens een recordjaar voor Bonaire kunnen worden. Voor Europese en Noord-Amerikaanse vakantiegangers zijn de ABC-eilanden, zolang corona de wereld nog niet uit is, veilige bestemmingen waar gevaccineerden en getesten vrij zijn te gaan en staan waar ze willen. "Nadat de grenzen in juni opengingen, is er sprake van een sterk herstel. Dat zet zich volgend jaar door omdat niet alle verwegbestemmingen makkelijk toegankelijk zullen zijn. Ik verwacht dat de internationale markt zich pas in 2024 normaliseert naar de oude patronen."

Aan het woord is Miles Mercera, sinds 1 juli directeur van de Tourism Corporation Bonaire (TCB). Daar begon hij in 2009 zijn carrière als Online Marketing & Product Development Executive. Na twee jaar haalde de Curaçao Hospitality and Tourism Association hem binnen als marketingstrateg. Hij bleef er bijna tien jaar, waarvan de laatste vier als chief executive officer. Hij nam vorig jaar afscheid om zijn carrière in de toerisme-

sector als onafhankelijk consultant voort te zetten en – op Curaçao – de schouders te zetten onder de mede door hem opgerichte politieke beweging VISHON.

Recoveryplan

"Het heeft mij altijd voor ogen gestaan ooit naar Bonaire terug te gaan. Ik ben er zeker zes jaar mee bezig geweest. Ik heb een paar keer gesolliciteerd en ben

Mercera is geboren in Nederland, maar opgegroeid op de ABC-eilanden. Hij heeft een Associate Degree in hotelmanagement van de Aruba Hotel School, een bachelor in international hospitality en tourism management van de Universiteit van Curaçao en een master in consultancy en ondernemerschap van de Rotterdam Business School.

ook enkele keren benaderd, maar nu was het raak en daar ben ik hartstikke blij mee. Het bevalt ontzettend goed. Het is natuurlijk een bijzondere tijd om in deze functie te starten. Het eerste gesprek met de TCB vond plaats toen er geen toerist op het eiland was. Op mijn eerste werkdag was het net weer een beetje op gang gekomen. De timing was dus perfect: het kan alleen maar beter gaan."

Dat "beter" betekent niet meer en nog meer toeristen. "Het afgelopen jaar is er door de sector op het eiland hard gewerkt aan een tourism recoveryplan dat voortborduurt op de eerder gekozen strategie om de transitie te maken van massa- naar kwaliteitstoerisme. We zetten in op duurzame groei. In het jaar voor Covid werd Bonaire door 159.000 verblijfstoeristen bezocht. We willen in de komende jaren doorgroeien tot maximaal

Onder het motto 'jong geleerd is oud gedaan' zijn TCB-directeur Miles Mercera en gedeputeerde van Toerisme Hennyson Thielman de basisscholen langs gegaan om de nieuwe editie van het boek 'Turismo na Boneiru Eksperensia Outéntiko' (Toerisme op Bonaire een authentieke ervaring) uit te delen. Het is geschreven door de lokale auteur Denise de Jongh-Rekwest.

200.000, maar dan wel met een hoger economisch rendement. Dat betekent dat we aan ons product moeten werken.”

Upgrading

“Dat proces was al ingezet, maar het stilvallen van het toerisme door corona is benut om te ver-

snellen. Verschillende hotels hebben geïnvesteerd in upgrading. Een hoger niveau betekent niet per definitie vijfsterren accommodaties met gouden kransen. Daarmee kun je je nauwelijks nog onderscheiden. We willen toeristen het authentieke Bonaire laten beleven, dat ze het eiland gaan verkennen, bij wijze

van spreken de weg kwijtraken en bijzondere plekken ontdekken. Als TCB hebben we samen met de sector en het eilandbestuur projecten opgezet om de gewenste doelgroep aan te spreken. Bonaire heeft heel veel meer te bieden dan zijn prachtige stranden.”

Extra vluchten

De KLM gaat in december en januari in totaal vijftien extra retourvluchten tussen Schiphol en Bonaire uitvoeren. Dat betekent dat in de periode van 15 december tot 14 januari tien keer per week een Boeing-777 op Flamingo Airport zal landen. TUI vliegt sinds juli dagelijks op Bonaire en continueert dat gedurende de winter. Ook vanuit de Verenigde Staten wordt het aantal vluchten de komende winter – het hoogseizoen in de Cariben – flink uitgebreid. Sinds American Airlines en Delta Airlines in juni Bonaire weer in hun routenet hebben opgenomen, is de bezettingsgraad gestaag gestegen. Delta gaat vanuit Atlanta van een naar twee vluchten per week en rond de Kerst zelfs naar een dagelijkse vlucht. Na 5 januari

worden er daarvan vier gecontinueerd. American vliegt nu nog twee keer per week vanuit Miami. Daar komt een derde vlucht bij. Rond de Kerst wordt dagelijks gevlogen. United

Airlines hervat op 6 november haar vluchten vanuit Houston en Newark. Het Canadese Westjet is van plan in de loop van 2022 weer te gaan vliegen op Bonaire.

Cruises (1)

Het door corona stilvallen van het cruisetourisme is door de TCB aangegrepen om met de cruise-maatschappijen nieuwe afspraken te maken. Deze sector is de afgelopen jaren onstuimig gegroeid. Twee cruiseschepen tege-

lijk in de haven is echter te veel. Het unieke van Bonaire is onder meer rust en ruimte en dat komt in het gedrang als er vijf- tot zesduizend cruise-passagiers over de boulevard lopen. In het toerism recoveryplan is daarom op-

genomen niet meer dan een cruiseschip per dag te ontvangen. Omdat lopende contracten worden gerespecteerd, kan het deze winter nog wel een keertje voorkomen dat er twee schepen liggen, maar dat zijn uitzonderingen. Ook wordt er naar gestreefd kleinere, meer exclusieve cruises aan te trekken.

Cruises (2)

Op 2 september is voor het eerst sinds het uitbreken van de coronapandemie een cruiseschip de haven van Bonaire binnengelopen, de Equinox van Celebrity Cruises. Aan boord bevonden zich zo'n elfhonderd passagiers. "We zijn verheugd dat de cruise-industrie na achttien maanden weer op te starten en hebben ons in nauwe samenwerking met de Afdeling Publieke Gezondheid Bonaire, TCB, stakeholders en de cruisemaatschappij op deze dag voorbereid voor een veilige start van het nieuwe cruiseseizoen", aldus gedeputeerde van Economische Ontwikkeling en Toerisme Hennyson Thielman. De cruise-

maatschappijen houden er een streng Covid-protocol op na. Bemanningen zijn volledig gevaccineerd. Dat geldt ook voor zo'n

98% van de passagiers. Verder wordt voor het van boord gaan getest. Inmiddels melden steeds meer maatschappijen dat ze hun cruises naar Bonaire hervatten. Bij het ter perse gaan van deze editie stonden er voor november al achttien aankomsten in de planning.

Stadswandeling

Ten behoeve van toeristen die geen enkele van de 28 bezienswaardigheden in het centrum

van Kralendijk willen missen, hebben de Tourism Corporation Bonaire en de Directie

Ruimtelijke Ordening een vernieuwde versie van de 'Stadswandeling Historisch Kralendijk' gelanceerd. De kaart van de route is op vier plekken in Kralendijk terug te vinden. De wandeling leidt langs monumenten, musea en gebouwen met een historische betekenis. Daarnaast is er ook een legenda met alle voorzieningen in de binnenstad zoals pinautomaten, banken, drogisterij, tankstation, politiebureau, supermarkten, ziekenhuis, toeristeninformatiepunt en meer. Om het nog gemakkelijker te maken zullen er binnenkort bij het toeristen-bureau flyers beschikbaar zijn.

Gedeputeerden Hennyson Thielman en James Kroon bij de presentatie van de vernieuwde stadswandeling.

Scherpe keuzes

Door Attje Kuiken

Op mijn eerste duiktrip tijdens het behalen van mijn duikbrevet zag ik een walvishaai. Inmiddels ruim 20 jaar geleden. Sindsdien ben ik hooked en heeft het duikvirus mij te pakken. Ademen, kijken en genieten, dat is de kern van duiken. In de onderwereld vind ik de ultieme ontspanning uit de hectiek en zorgen van alle dag.

Attje Kuiken is woordvoerder Koninkrijksrelaties van de Tweede Kamerfractie van de PvdA.

Bonaire is één van mijn meest favoriete plekken om te duiken. Niet in de laatste plaats omdat ik me erg thuis voel op het eiland en inmiddels behoorlijk wat mensen ken. Maar ook omdat het qua duiken zo veel te bieden heeft. De duikplekken zijn makkelijk toegankelijk en heel divers. Van Karpata tot de Hilma Hooker en uiteraard de Zoutpier. Niet voor niets presenteert Bonaire zichzelf als 'Blue Destination', de blauwe bestemming voor toeristen. Het

eiland wil bewust omgaan met toerisme, het milieu en dingen op een eco-verantwoorde manier doen. Op papier ontzettend mooi, maar in de praktijk helaas niet zo eenvoudig.

Klimaatverandering zorgt ervoor dat het koraal verbleekt en verschaalt. Dat is een wereldwijd probleem. Toch zijn er ook zaken op Bonaire zelf, die de kwaliteit van het water aantasten. Afvalwater dat zonder filtering in zee

belandt, overbevissing, overbegrazing door geiten en ezels en massaal bouwen aan de kust. Cruiseschepen die nauwelijks bijdragen aan de lokale economie, maar waar toch fors op wordt ingezet en grote stukken natuurgebied die zijn opgekocht door particulieren. De bevolking van Bonaire is bovendien explosief gegroeid. Hoe gezellig en mooi blijft Bonaire als je straks over de spreekwoordelijke koppen van toeristen moet lopen?

Scherpe keuzes door de politici en bestuurders op Bonaire zijn dan ook essentieel. Al is dat natuurlijk niet altijd makkelijk. Toerisme is de belangrijkste economische pijler van het eiland. Je kan wel zeggen dat vissen niet mag, maar als je geen baan en honger hebt, ga je de zee op. Bovendien zijn de opgaven enorm. Bonaire kan dat niet alleen. Het verduurzamen van elektriciteit, water en goede afvalvoorzieningen zijn ontzettend duur. En ik snap ook: wanneer 40 procent van de Bonairianen onder het bestaansminimum leeft, is natuurbehoud wellicht niet je eerste prioriteit.

Toch is het dringend nodig om Bonaire in de toekomst aantrekkelijk te houden. Natuurorganisaties zoals Stinapa verzetten fantastisch werk met onder andere het kweken van nieuw koraal. Scherpe keuzes, strenge wetgeving en meer handhavingscapaciteit zijn echter nodig om natuur en economie in balans te houden. Mijn dochter van 11 mag volgend jaar haar duikbrevet gaan halen. Laten we ons uiterste best doen om ook voor haar en toekomstige generaties Bonaire als een prachtige bestemming te behouden. Zowel boven als onder water. Duiken is gewoon ademhalen, kijken en genieten. Meer heb je niet nodig op dushi Boneiru.

“Wij draaien als een dolle”

BONHATA-voorzitter Bas Noij: “Champagne effect.”

Een jaar geleden vertelden drie ondernemers in Bon Bini Bonaire over hoe zij twee lockdowns waren doorgekomen. Met de komst van vaccins keken ze optimistisch naar de toekomst. Ze draaiden een redelijk winterseizoen en in Europa en Noord-Amerika kwam het vaccineren op gang. Totdat in maart de grens voor de derde keer op slot ging... We nemen opnieuw contact met ze op.

“Het is onvoorstelbaar druk”, antwoordt eigenaar van VIP Diving en tevens voorzitter van BONHATA Bas Noij op de vraag hoe het gaat. “We zijn de vorige winter redelijk doorgerold. De regering raadde de Nederlanders af naar het buitenland op vakantie te gaan, maar toch bleven die in behoorlijke aantallen komen. De Amerikanen zijn pas in juni teruggekeerd. Dat maakt een wereld van verschil. Amerikanen geven tijdens hun verblijf op het eiland twee tot drie keer meer uit dan Nederlanders.”

Champagne effect

In juli werd in Europees Nederland het negatieve reisadvies voor de ABC-eilanden ingetrokken. “Dat veroorzaakte een champagne effect. Mensen stonden te springen om weer op reis te gaan en dat veroorzaakte een grote toestroom van gasten naar ons eiland. We draaien beter dan voor Covid. Dat geldt voor de hele sector. Het is voor iedereen bikkelen en buffelen, want in de coronatijd is veel personeel van het eiland vertrokken. We hebben

een groot personeelstekort. We zijn met de overheid in gesprek om het proces te versnellen tijdelijke werkvergunningen te krijgen voor arbeidskrachten uit de regio.”

De druk op de medewerkers is hoog, maar de service lijdt er niet onder, benadrukt Noij. “Het serviceniveau was hier altijd al heel hoog, dus als je nu twee minuten in plaats van een minuut op je drankje moet wachten, hoor je niemand klagen.” Wat zijn eigen business heeft de duikschoolhouder evenmin reden tot klagen. “We hebben dertig procent meer klanten met dertig procent minder personeel. Het verlies door Covid hebben we aan het einde van het jaar goedgemaakt, mede dankzij de steunmaatregelen van de overheid. Degenen die grotendeels afhankelijk zijn van de Amerikaanse markt zullen langer nodig hebben om de inhaalslag te maken, maar de stemming is bij iedereen positief. Al weet je natuurlijk nooit wat Covid de komende winter gaat doen...”

Tobben

“Het was tobben met een grote T”, vat general manager David Rietveld van Delfins Beach Resort het vorige winterseizoen samen. “We hadden een bezetting die zo’n twintig tot vijftientig procent onder het jaar voor Covid-19 lag. 2021 zag er goed uit omdat wij met onze zustereilanden een van de weinige bestemmingen waren waar je vanuit Nederland relatief veilig op vakantie kon. In maart kwam er echter opnieuw een negatief reisadvies en zakte het weer helemaal in.” En nu? “We draaien als een dolle. In mei begon het toerisme gelukkig op te krabbelen, juni was nog wat beter en juli en augustus zijn niet eerder zo goed geweest.

General manager van Delfins Beach Resort David Rietveld: "Het leek wel kerst."

Ook september brak een record met de beste bezetting ooit. Het leek wel kerst! Het is geen enkel probleem de 64 extra bedden te vullen die er in coronatijd zijn bijgekomen. Voor stagiaires die normaal in het hotel worden ondergebracht, zijn we op zoek naar andere huisvesting omdat we die kamers voor gasten willen vrijmaken."

Kansen

"Nu staan we voor een andere grote uitdaging: waar halen wij personeel vandaan? Je kunt niet aan je mensen blijven vragen om zes dagen te werken. Om het aantrekkelijker te maken, hebben we het basissalaris verhoogd, maar er zijn gewoon geen mensen. Brass Boer, het restaurant op ons resort, haalt regelmatig een paar tafels weg omdat ze te weinig personeel voor de bediening hebben om het serviceniveau op peil te houden. Zakelijk gezien zijn we, mede door de overheidssteun, redelijk uit de strijd gekomen. Een crisis heeft heel veel nadelen, maar biedt ook kansen. Bonaire is een van de weinige bestemmingen waar je veilig naar toe kan. Het eiland trekt mensen die voor

Covid voor andere bestemmingen kozen. Die ontdekken wat voor een leuk eiland Bonaire is. Een deel zal, als straks de hele wereld weer open is, zeker blijven terugkomen. Als er geen gekke dingen gebeuren, gaat 2022 een recordjaar worden."

Doorgerommeld

"Ik kan mij de datum nog precies herinneren", begint eigenaar Bart Snelder van duikschool Wannadive. "Na de tweede lockdown begon het toerisme weer op gang te komen toen minister-president Rutte tijdens een persconferentie op 16 december zei dat het asociaal was om op vakantie te gaan naar het buitenland. Ik was niet bang voor een faillissement, maar

dat deed wel zeer. Gelukkig bleken er genoeg 'asocialen' die toch naar Bonaire bleven komen. Tot juli zijn we de tijd doorgerommeld, van code geel naar oranje, van half open naar helemaal dicht en weer helemaal open..."

"En nu is het een gekkenhuis! Ik zit er dubbel in: zakelijk gezien is het fantastisch wat er nu gebeurt. De andere kant is dat de infrastructuur het niet aankan. Als er vier widebodytoestellen tegelijk arriveren, moeten al die passagiers door dat ene poortje naar die ene bagageband. Er is een schreeuwend tekort aan personeel en we hebben een logistiek probleem. Mijn winkel is leeg, ik heb honderd duikflessen besteld, maar de levering duurt akelig lang."

Eigenaar Bart Snelder van duikschool Wannadive: "Het is een gekkenhuis."

Aantallen passagiers en vluchten Flamingo Airport

Totaal pax:	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	Totaal
Aankomend 2021	4.505	5.293	3.885	3.901	5.825	10.867	15.975	16.473	11.834	78.558
Aankomend 2020	18.873	17.869	8.507	105	276	1.715	6.831	7.563	3.193	64.932
Aankomend 2019	17.786	15.791	18.499	16.185	14.676	15.054	16.057	16.157	13.066	143.271
Aantal commerciële vluchten 2021:										
Van en naar Europa	88	58	54	60	70	91	124	124	120	789
Van en naar N/A	0	0	0	0	0	32	36	32	26	126
Van en naar regio	387	414	439	357	456	674	931	890	729	5.277
Totaal	475	472	493	417	526	797	1.091	1.046	875	6.192

Bron: Bonaire International Airport NV

Stranden krijgen upgrade

Op Bonaire vind je geen brede stranden met rijen ligbedden, maar wel, vanwege hun authentieke karakter en ligging, juweeltjes waaronder Bachelor's Beach, Donkey Beach en Te Amo Beach. Ze zijn populair bij toeristen en de lokale bevolking. Om gehoor te geven aan de vraag naar betere voorzieningen en diversificatie, heeft het eilandbestuur samen met de Tourism Corporation Bonaire plannen om de genoemde stranden de komende jaren te upgraden.

“Hoewel er veel voorzieningen komen, blijft de toegang gratis. Het zijn openbare stranden, die voor iedereen vrij toegankelijk zijn en dat moet zo blijven. Die garantie geef ik met de hand op het hart. Onze stranden zijn cultureel erfgoed en dus zijn ze van en voor alle Bonairianen”, aldus gedeputeerde Hennyson Thielman van Economische Ontwikkeling en Toerisme die tevens verzekert dat de stranden hun typisch Bonairiaanse sfeer behouden.

Comfort

Het upgraden van de stranden sluit aan bij de doelstellingen in het Strategisch Toerismeplan niet méér, maar een ander type bezoeker te trekken die bewust kiest voor een niet-doorsnee bestemming, kritisch is, hecht aan duurzaamheid en authenticiteit, maar tegelijkertijd

op comfort is gesteld. “Het mooie van dit project is dat onze eigen bevolking er ook volop van profiteert”, aldus Thielman. Alle verbeterde faciliteiten blijven gratis toegankelijk voor de bevolking. Het is de bedoeling dat er kiosken komen waar lokale ondernemers hun producten (zoals drankjes, snacks en souvenirs) kunnen verkopen of – bijvoorbeeld snorkels – verhuren. De gemiddelde besteding van de toerist, die op Bonaire laag is ten opzichte van andere Caribische eilanden, kan hiermee verhoogd worden en dit komt ten goede aan de ondernemers en werknemers. Op een terras kunnen bezoekers van een drankje en een hapje genieten en voor wie wil barbecuen komt een aparte plek. Kinderen kunnen zich uitleven in een speeltuintje. Voorts komen er toiletten en douches. Het lokale telecombedrijf Telbo

gaat er voor zorgen dat strandgangers gratis over snel internet kunnen beschikken. Tourism Corporation Bonaire gaat het beheer van de stranden voeren, zodat alles goed onderhouden blijft.

Veiligheid

Een belangrijk aspect is de verkeersveiligheid. Door de toenemende drukte wordt er vaak langs de weg geparkeerd. Daarom wordt voor veilige parkeerruimte gezorgd, voor auto's, scooters en fietsen. Nabij de stranden worden verkeersdrempels aangelegd om de snelheid van doorgaand verkeer te remmen.

De reacties die na de presentatie van de eerste schetsen zijn losgekomen uit de gemeenschap worden verwerkt in het definitieve ontwerp. “We hebben goede suggesties gekregen. Er waren ook mensen die zich zorgen maakten dat ze straks geen eigen eten en drinken meer zouden mogen meenemen. Met de hele familie en tassen vol naar de beach is een traditie die we in ere houden, net als het gebruik van de barbecue”, belooft gedeputeerde Thielman. ●

De huidige situatie.

Artist impressions maken duidelijk wat de bedoeling van de upgrading is.

Het is Time to Smile

Voor Hans en Gertrude Schellevis en hun zoons Leon en Sander zijn het spannende laatste loodjes: op 1 december worden de eerste gasten verwacht in hun Time to Smile Chogogo Dive & Beach Resort. Er heerst op het moment dat we ze spreken nog chaos op het bouwterrein om de eerste fase met honderd kamers, de lobby, het restaurant, het zwembad, een duikschool, een 'lazy river' en het strand met beachbar op tijd gereed te hebben.

Hans en Gertrude Schellevis met hun zoons Leon en Sander die het Chogogo Beach Resort Bonaire gaan managen.

Alsof het allemaal nog niet spannend genoeg is, sloeg de schrik de initiatiefnemers begin november om het hart toen de Dienst Toezicht en Handhaving constateerde dat de vergunning voor het verbreden van het strand ontbrak. Een gesprek in bijzijn van gezaghebber Edison Rijna bracht opluchting: de overheid beloofde de vergunningaanvraag zo snel mogelijk af te handelen.

Braafste jongetje

"Mensen hadden de indruk dat wij ons niet aan de milieuregels zouden hebben gehouden, maar

wij hebben bij het ontwikkelen van onze plannen juist altijd aandacht besteed aan het milieu en de natuur door zo veel mogelijk duurzame toepassingen. Vanzelfsprekend staat bij ons de bescherming van de natuur voorop, want dat is waarvoor onze gasten komen. Wat milieu aangaat zijn wij het braafste jongetje van de klas", benadrukt Hans Schellevis.

"Overal op het eiland zie je bij een regenbui de modder de zee instromen. Wij hebben het gehele terrein een meter opgehoogd zodat het regenwater door de grond wordt opgenomen. We

hebben de parkeerplaats niet bestraat, maar voorzien van grind zodat het regenwater ook daar niet richting zee kan stromen. De toegangsweg hebben we bewust niet geasfalteerd, maar zo beklinderd dat het waterdoorlaatbaar is. In de tuinen hebben we zo weinig mogelijk verharding."

Met hart en ziel

Echtgenote Gertrude vult aan: "Het regenwater van de daken vangen we op waarna het via een gesloten circuit naar zee wordt geleid zodat er geen zand of ander vuil kan worden meegevoerd. Het afvalwater leveren wij aan het Water- en Energiebedrijf Bonaire dat het zuivert en weer aan ons terugkoopt als grijs water waarmee wij de tuinen kunnen besproeien. De elektriciteit komt van de zonnepanelen en de airco's in de kamers zijn van het zuinigste type. We moedigen onze gasten aan zo veel mogelijk de fans in hun kamer te gebruiken om te koelen."

Het lijstje met voorbeelden is nog lang niet op. "De waterkranen zijn uiteraard waterbesparend, de schoonmaakmiddelen die housekeeping gebruikt zijn eco-vriendelijk en zelfs het toiletpapier is gecertificeerd. Wegwerpplastic zul je bij ons niet vinden. Met onze partner TUI hebben we afgesproken dat zij gasten al bij de boeking adviseren om zonnebrandmiddelen mee te nemen waarin geen voor het koraal schadelijke stoffen zitten. Al onze medewerkers staan met hart en ziel achter ons milieubeleid."

Het nieuwe resort is schitterend gelegen met uitzicht op het natuurparadijsje Klein Bonaire.

De naam Chogogo past goed bij Bonaire: het betekent flamingo

Samenwerking

Alweer ruim dertig jaar geleden streken Hans en Gertrude Schellevis neer op Curaçao. Ze hadden tien jaar een zeilschool en jachthaven beheerd en waren aan iets nieuws toe. Dat 'iets' werd het Chogogo Resort met uitzicht op het strand en de baai van Jan Thiel. Het bij Nederlandse vakantiegangers populaire park telt 190 bungalows en appartementen. "Zes jaar geleden hebben we de samenwerking met TUI geïntensifieerd door het Time to Smile-concept te adopteren. Onze gasten zijn heel enthousiast over de formule. Een jaar of vier geleden kregen wij uit Bonaire de vraag of we interesse hadden voor een terrein dat beschikbaar was voor de ontwikkeling van een hotel. Het ging om de plek waar het vroegere Sunset Beach-hotel heeft gestaan. Wij kregen de grond na een inschrijvingsprocedure toegewezen. Met TUI hebben wij afgesproken het Time

to Smile-concept ook op Bonaire toe te passen."

Soft opening

"Met de opzet hebben we er rekening mee gehouden dat Bonaire een iets ander type vakantieganger trekt vanwege het groene imago. Onze plannen vielen in goede aarde. Eigenlijk had de bouw al eerder klaar moeten zijn, maar door corona is er vertraging ontstaan. Containers met bouwmaterialen kwamen veel later dan gepland. We zijn gelukkig nu zo ver dat we op 1 december de soft opening kunnen houden van de eerste vier gebouwen met in totaal honderd kamers."

Even dreigde het gedoe over de vergunning dat feestelijke moment te verstoren. Hans: "Het had te maken met het zand dat we nodig hebben voor het ophogen van het strand en voor de tuinen. We hebben dat via een lokale importeur besteld. Het is hetzelfde zand dat hier op veel plaatsen is gebruikt. We hebben een keermuur aangelegd in de vorm van een soort wandelbou-

levard, dus het zand op ons strand vormt geen enkele bedreiging voor het koraal."

Paplepel

Eind april zal het gehele resort, inclusief duikschool en pier, klaar zijn. De belangstelling bij de Nederlandse vakantieganger is groot, meldt een woordvoerder van TUI Nederland: "We zijn tevreden. Omdat er op het moment vaak last minute geboekt wordt, verwachten we dat dit nog verder toeneemt naarmate we dichterbij 1 december komen. Er is veel vraag naar vakanties op de Antillen, dus ook Bonaire. Om aan die grote vraag te kunnen voldoen, hebben we sinds juli dagelijks een vlucht naar Bonaire. Ook in de winterperiode hebben we zeven vluchten per week." Hans en Gertrude zullen voorlopig hun aandacht over hun twee resorts verdelen. "Wij gaan de komende tijd pendelen, maar onze zoons zullen het resort op Bonaire managen. Van jongsaf aan hebben ze met ons meegewerkt, dus het is ze met de paplepel ingegoten."

Monument Bonaire

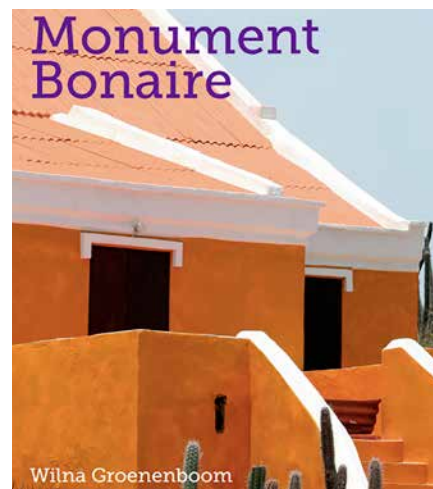
Met haar boek 'Monument Bonaire' hoopt auteur/fotograaf Wilna Groenenboom een bijdrage te leveren aan het behoud van het gebouwde erfgoed op het eiland. Met 300 pagina's en 640 foto's is het naslagwerk een monument op zichzelf. De samenstelster kwam in 2000 als docent kunstzinnige vorming en techniek naar Bonaire en vond daar haar tweede thuis. De karakteristieke bouwstijl op het eiland oefende een grote aantrekkingskracht op Groenenboom uit.

"In 2005 ben ik begonnen om de huizen en gebouwen die mij opvielen te gaan fotograferen en beschrijven. Niet alleen de bouwstijl of materialen, maar juist de plaats die ze nog elke dag in het leven op Bonaire innemen. Het zijn vaak foto's die dit het beste kunnen weergeven." Haar zoektochten resulteerden in onder meer een serie artikelen die onder de titel 'Antique living houses of Bonaire' in The Bonaire Reporter werden gepubliceerd.

Smeltkroes

In 2009 publiceerde ze het boek 'Document Bonaire'. Aan de hand van meer dan 300 foto's belichtte ze alle aspecten van

Bonaire, variërend van sport, cultuur, economie, natuur en het leven van geboorte tot dood. "Het eiland is een smeltkroes met Caribische, Europese en Zuid-Amerikaanse invloeden. Het kent daardoor een unieke cultuur met elementen die wij nergens anders tegenkomen, zoals bijvoorbeeld de 'Maskerade' die jaarlijks rond nieuwjaar plaatsvindt." In 2012 ontwikkelde ze de website 'Inventarisatie architectuur Bonaire'. Het eerste deel van 'Monument Bonaire' bevat een overzicht van zeven lokale bouwstijlen, tot ongeveer 1970. Daarmee wordt een tijdvak van tweehonderd jaar beschreven, geïllustreerd met oude zwart-wit foto's en eigentijdse kleurenfoto's. Elke bouwstijl

is voorzien van een technische tekening. Naast de algemene beschrijving per bouwstijl, vaak woningen, wordt de lezer soms een blik in het interieur gegund.

Landhuizen

Het tweede deel vertelt meer over de functie en het gebruik van de gebouwen. Het behandelt bouwwerken van de overheid, zoals Fort Oranje, Mangazina di Rei en het oude hospitaal, maar ook landhuizen, kerken en scholen. De eeuwenoude band met de zee komt aan de orde in een bespreking van de vuurtorens en het pittoreske vismarktje op de boulevard in Kralendijk. Een historisch overzicht zet de ontwikkelingen van de bouwstijlen in het perspectief van de geschiedenis van het eiland.

'Monument Bonaire' (ISBN/EAN: 978-90-9034693-9) is grotendeels tweetalig: Nederlands en Engels. Een klein, maar essentieel deel, van het boek is in het Papiaments geschreven. Het boek is mede dankzij een financiële bijdrage van het Prins Bernhard Cultuurfonds Caribisch Gebied tot stand gekomen.

Een zelfportret/lactiefoto van Wilna Groenenboom.

Verbeterplan bibliotheek

Minister Ingrid van Engelshoven en gedeputeerde Nina den Heyer ondertekenden een intentieovereenkomst voor de bibliotheek.

Ook de Bonairianen hebben recht op een volwaardige bibliotheek, vindt minister Ingrid van Engelshoven van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Eind oktober ondertekende zij tijdens haar werkbezoek aan Bonaire een intentieovereenkomst met gedeputeerde Nina den Heyer om de bibliotheek een impuls te geven.

"Er zijn grote verschillen tussen het bibliotheekwerk in Europees en Caribisch Nederland. Daar is er behoefte aan maatwerk", aldus de bewindsvrouw die het zorgelijk noemde dat de Bibliotheka Publiko Boneiru niet voldoet aan de Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (Wsob).

Meerjarenplan

Alleen al de huisvesting is totaal ongeschikt: de vriessectie van een

voormalige supermarkt. Er is een alternatief: het te restaureren Fraterhuis (Cocari II) in Rincon dat de functie van cultureel community center krijgt, lijkt de ideale plek, maar eerst moet er een meerjarenplan worden gemaakt. "De primaire verantwoordelijkheid ligt bij het openbaar lichaam. Ik heb met gedeputeerde Den Heyer afgesproken dat er een werkgroep wordt gevormd met vertegenwoordiging vanuit het openbaar lichaam, de Koninklijke Bibliotheek

en het bibliotheekveld. Het doel van deze werkgroep is te komen tot een plan voor een Wsob-waardige bibliotheek op Bonaire", aldus Van Engelshoven.

Leerorkest

De minister had een vol programma. Ze bracht een bezoek aan de Brede School Papa Cornes, één van de scholen die leraren opleidt via het concept van Samen Opleiden & Professionaliseren, een leerwerkbedrijf en de IT Academy van de Scholengemeenschap Bonaire. Ze genoot de lunch bij restaurant Chez Nous, voorbereid door VM-BO-leerlingen en uitgeserveerd door SLP-leerlingen van de SGB. Van Engelshoven had voorts een ontmoeting met deelnemers van het TOP traineeprogramma, ging in gesprek met EQ Bonaire over LHBT-rechten en bezocht in Rincon het cultuurpark Mangazina di Rei. Bij het Kolegio San Luis Beltran woonde ze een muziekles van het leerorkest bij. Met het Bestuurscollege sprak de minister onder meer over de doorstroomproblematiek van studenten en de inzet voor de onderwijsagenda 2022-2026.

Samen met het leerorkest van Kolegio San Luis Beltran.

Garantie

Staatssecretaris Knops (BZK) heeft tijdens zijn werkbezoek aan Bonaire de eerste koper van een woning met hypotheekgarantie Monique Nurse gefeliciteerd. Het gaat om een variant van de Nederlandse hypotheekgarantie om de aanschaf van woningen tot 225.000 dollar te stimuleren. De komende vijf jaar komen maximaal 350 huizenkopers in aanmerking voor de regeling die daarna wordt geëvalueerd. ●

Cruyff Court

“Mijn vader wilde dat jongeren in beweging zijn, omdat sport zoveel met zich mee kan brengen!” aldus Susila Cruyff bij de ingebruikneming van een Cruyff Court in Rincon. Het sportveld is vernoemd naar de lokale sportheld

Boy Frans. De aanleg is tot stand gekomen dankzij het openbaar lichaam, de Cruyff Foundation, het ministerie van VWS, de UEFA Foundation for Children en de Nationale Postcode Loterij. ●

Studenten

Gedeputeerde Nina den Heyer heeft haar werkbezoek aan Den Haag aangegrepen om in gesprek te gaan met Bonairiaanse studenten die in Europees Nederland studeren. De ontmoeting vond plaats bij Turun Goeloe, de organisatie die hen op de komst naar Nederland heeft voorbereid, bij aankomst op Schiphol heeft opgevangen en gedurende de studietijd klaar staat met raad en daad. ●

Commandant

Het Brandweerkorps Caribisch Nederland heeft sinds 1 september een nieuwe algemeen commandant. Thijs Verheul (58) is afkomstig van de Veiligheidsregio Brabant Zuidoost, waar hij ruim 25 jaar ervaring heeft opgedaan bij de brandweer. Gelijktijdig werd afscheid genomen van Wouter Zitter die de functie van algemeen commandant op interimbasis vervulde. ●

Verfbeurt

Onder regie van de Directie Ruimte en Ontwikkeling hebben de slavenhuisjes bij Witte Pan op de Dag van de Emancipatie (t.g.v. van de afschaffing van de slavernij) een verfbeurt gekregen. De slavenhuisjes zijn de stille getuigen van

een donkere periode uit de geschiedenis van Nederland die via de tienduizenden foto's die toeristen jaarlijks van de slavenhuisjes maken niet vergeten wordt. ●

Rijksrecherche

Directeur Arthur van Baaren van de Rijksrecherche Nederland heeft tijdens een bezoek aan Bonaire gezaghebber Edison Rijna een schild van zijn organisatie overhandigd uit dank voor "de goede samenwerking met wederzijds vertrouwen en respect voor ieders positie." Sinds vorig jaar heeft de Rijksrecherche in de strijd tegen ondermijnende criminaliteit in Caribisch Nederland twee medewerkers op Bonaire gestationeerd. ●

Duurzame thee van Bonaire

Edson Frans heeft een dubbele passie: techniek en planten. Hij is onderhoudsmonteur bij telecombedrijf Telbo, maar ook thee-producent die ervan droomt met zijn My Tea Bonaire de wereld te veroveren. De 36-jarige Bonairiaan levert het bewijs dat het eiland een vruchtbaar klimaat heeft voor innovatief en duurzaam ondernemen. Blijft de vraag hoe iemand met een technische achtergrond ertoe is gekomen kruidenplanten te gaan telen.

"Ik heb altijd al van planten gehouden. De porch staat vol potten met planten en kruiden.

Omdat ik geïnteresseerd ben in technische ontwikkelingen ben ik me via internet gaan verdie-

pen in moderne systemen in de land- en tuinbouw. Ik heb research gedaan naar hydroponics, een techniek waarbij de planten niet in aarde staan, maar op water drijven. Ik heb de benodigde materialen gekocht en zelf een systeem gebouwd. Dat was een jaar of acht geleden", aldus Frans over hoe het begon.

Te veel

De munt, basilicum en citroen-gras groeiden snel. "Het werd zo veel dat ik het ben gaan verkopen aan supermarkten. Het probleem van verse kruiden is dat je ze maar een paar dagen goed kan houden. Ik zag dat er veel werd weggegooid en dat vond ik zonde. Ik ben naar een manier gaan zoeken om er meer mee te doen. Ik hou van kruidenthee. Zo ben ik op het idee gekomen om thee te gaan maken. Ik heb theezakjes besteld die ik vervolgens vulde met verse kruiden. De afzet werd daarmee groter, maar het probleem dat het niet lang houdbaar was, bleef."

"Op internet ben ik gaan kijken hoe je kruiden kunt drogen. Dat kan met een herbdryer, maar die had ik niet dus heb ik het in het fornuis geprobeerd. Dat was geen succes, want het aroma gaat volledig verloren. Daarop heb ik besloten de kruiden in de zon te drogen. Dat werkte heel goed. Intussen groeide de vraag. Ik was soms twee of drie uur per dag bezig met theezakjes vullen. Ik heb voor drieduizend dollar een verpakkingsmachine besteld die vijfhonderd zakjes per uur vult. De labels printte ik zelf."

Grote order

Vorig jaar kreeg Frans de vraag of hij thee kon leveren voor een

Edson Frans bij de verpakkingsmachine die binnenkort wordt vervangen door eentje die zeventienduizend theezakjes per uur kan vullen en labelen.

ontbijtpakket dat als blijk van waardering cadeau zou worden gedaan aan zorgpersoneel dat het in coronatijd zwaar had. "Ik had inmiddels zes smaken ontwikkeld: mint, basilicum, oregano, lemongrass, hibiscus en moringa. Of ik 420 pakketjes met alle zes smaken kon maken... Ik moest nog wel even op zoek naar een geschikte verpakking – ik wilde het niet in plastic doen – en heb de hele order binnen drie weken geleverd."

Dat smaakte naar meer. "Nu wordt het serieus, dacht ik. Ik ga er mijn business van maken. Ik heb mijn bedrijf ingeschreven bij de Kamer van Koophandel en heb een vergunning aangevraagd. Ik ben ook naar Qredits gegaan dat een vestiging op Bonaire heeft. Ik heb een krediet gekregen waarmee ik kan professionaliseren. Begin volgend jaar arriveert een grotere verpakkingsmachine die zowel de binnenzakjes als de verpakking en labels maakt. Zeventienduizend per uur."

Assortiment

Het greenhouse bij zijn huis is inmiddels te klein. "De dienst Landbouw, Vee­teelt en Visserij is een project begonnen om lokale land- en tuinbouw te promoten. Mijn aanvraag voor een stukje grond is toegewezen. Ik zal daarvoor iemand in dienst nemen. Ik doe het nu nog allemaal samen met mijn moeder, maar ik heb meer tijd nodig voor al die andere dingen die er bij komen kijken. De administratie moet op orde zijn en ik moet meer aan marketing doen en nieuwe afnemers zoeken."

"Ik wil eerst de lokale markt bewerken. Ik lever al aan enkele afdelingen van het openbaar lichaam en enkele restaurants en

Via internet ontdekte Frans hoe hij eigenhandig een hydroponics-systeem kon bouwen.

hotels. Ik heb inmiddels de eerste supermarkt als klant. Met de anderen ben ik in gesprek. Ik moet ook nog de rest van de restaurants en hotels benaderen. Voor hun gasten is het toch leuk als zij een lokale organic thee kunnen aanbieden? Ik ga daarom het assortiment uitbreiden, onder meer met kokossmak.

Nieuwe markten

De tweede markt die Frans wil veroveren, zijn toeristen die een lokaal product als souvenir mee naar huis willen nemen. "Daarvoor wil ik te­zijnertijd een winkeltje openen. Maar dan moet ik wel een andere vergunning aanvragen, want ik mag nu niet rechtstreeks aan de consument leveren. De derde stap is exporteren. Eerst in de regio, Curaçao en Aruba, maar daarna Nederland. Dat is een heel proces, want je moet dan aan allerlei eisen voldoen. Ik heb een barcode nodig en een keurmerk en krijg te maken met export- en importregels."

Het moet er dan natuurlijk ook qua design professioneel uitzien. "Tot nu heb ik alles zelf ontworpen, maar er wordt gewerkt aan een nieuw design voor een authentieke verpakking. Aan het proces verander ik niets. Ik hou het volledig biologisch. Ik ga ook geen herbdryer aanschaffen. De beste manier om de kruiden te drogen, is de meest natuurlijke: de zon."

Meer producten

Frans blijft zijn theebusiness voorlopig naast zijn werk bij Telbo doen. "Ik ben daar nu veertien jaar. Ik denk er wel over me helemaal op mijn eigen bedrijf richten, maar dat is nu nog niet aan de orde. Ik hou ook van mijn werk als onderhoudsmonteur. Oja, dat vergeet ik bijna te vertellen: ik ben begonnen op basis van kruiden en het zout van Bonaire seasoning voor de restaurants te maken. Daar wordt heel enthousiast op gereageerd."

Bob en Lauri Janssen in de proefkas.

Dagvers van eigen bodem

Wie het Westland, het uitgestrekte kassengebied onder Den Haag, kent, zal niet onder de indruk zijn, maar het initiatief van het jonge bedrijf Bonaire DailyFresh is voor het eiland van grote betekenis op weg naar meer zelfvoorzienendheid. In januari hoopt het ondernemersechtpaar Bob en Lauri Janssen op het terrein van de dienst Landbouw, Veeteelt en Visserij (LVV) een 1.250 vierkante meter grote kas in gebruik te nemen voor het telen van groente en het kweken van vis. Naar Bonairiaanse verhoudingen niet alleen groot, maar ook nog eens volgestopt met hightech.

De Janssens liepen al een tijdje rond met het idee iets nieuws te beginnen. "We waren een keer voor vakantie op Bonaire. Bij aankomst voelden we ons meteen thuis. We zijn nog een keer teruggegaan en hadden

weer datzelfde gevoel. Mijn vrouw heeft flinke rugproblemen en kan slecht tegen de Hollandse winters. In het Bonairiaanse klimaat had ze er veel minder last van", aldus Bob Janssen.

Lege schappen

Het viel de twee op dat er qua verse groente in de supermarkten weinig te krijgen is. "Wat we zagen, was twee weken of langer onderweg geweest en daardoor nog maar een paar dagen houdbaar. En dat bovendien tegen hoge prijzen. Mijn vrouw droomde er al langer van iets met farming te gaan doen, maar dan wel hightech. Van het een kwam het ander." Het stel verdiepte zich in wat er op Bonaire mogelijk is en waar het eiland behoefte aan heeft. "99 procent van de versproducten wordt geïmporteerd. We hebben meegemaakt dat de douane op Curaçao staakte en er geen containers naar Bonaire konden komen. Wekenlang bleven de schappen leeg. Venezuela was van oudsher een van de grootste leveranciers, maar dat land sloot plotseling de grenzen met de ABC-eilanden.

Ook de covidpandemie heeft duidelijk gemaakt dat de supply-chain kwetsbaar is."

Markt verkend

Een van de speerpunten van het eilandbestuur is lokaal produceren te bevorderen om zo de afhankelijkheid van import te verminderen, de economie op een duurzame wijze te verbreden en nieuwe werkgelegenheid te scheppen. Met als niet onbelangrijk voordeel lagere consumentenprijzen door het uitsparen van transportkosten. "We kwamen tot de conclusie dat aquaponics waarschijnlijk het beste zou werken. Ik ben mij er in gaan verdiepen en heb een aantal opleidingen gevolgd."

Vier jaar geleden werd de knoop doorgehakt. "Het softwarebedrijf dat ik al achttien jaar had, heb ik verkocht en we zijn in 2018 verhuisd. Het eerste jaar hebben we gebruikt om te ontdekken wat wel en wat niet werkt op het eiland, mensen te leren kennen, met andere ondernemers te praten over hun ervaringen en met de overheid te overleggen. We hebben uiteraard ook de markt verkend. We zijn bij de supermarkten en restaurants langs gegaan om erachter te komen waar het meeste vraag naar is."

Proefkas

"Anderhalf jaar geleden zijn we gestart met een proefkas bij ons huis. Die tussenstap vonden we nodig om te kijken hoe de techniek werkt. Aquaponics is niet zo simpel en op Bonaire is het sowieso al uitdagend om groente te verbouwen. We moesten uitzoeken welke soorten het goed doen. Het is super gegaan. Daarom hebben we besloten op te schalen. We hebben bij LVV een

stuk grond kunnen huren waar we een kas bouwen. Het dak zit er net op en binnenkort kunnen de leidingen worden gelegd. We verwachten de kas in januari in gebruik te nemen."

De proefkas, een eigen ontwerp, kwam goed van pas om de overheid te laten zien wat aquaponics inhoudt en wat innovatief landbouwen voor het eiland kan betekenen. "Ik ben een pragmatische ondernemer: als ik geen tegenwerking krijg, ben ik al tevreden. Maar ik kan niet anders zeggen dan dat we van de ambtenaren en het eilandbestuur alle medewerking hebben gekregen. Ook de mensen van LVV hebben ons goed geholpen."

Uitdagingen

"Door met een proefkas te beginnen, hebben we een perfecte kas kunnen ontwerpen voor het grote systeem, rekening houdend met het klimaat. Vooral de warmte is een factor. Overdag is het afzien voor de planten. 's Nachts zie je ze weer opbloeien. In de grote kas komt speciaal voor de tropen

ontwikkelde UV-folie die het zonlicht verspreidt zodat de planten niet verbranden. Andere uitdagingen zijn de vulkanische stof en de zoute lucht. Het wordt daarom een dichte kas. Dan voorkomen we meteen dat leguanen en ezels mee eten."

De opzet van de kas past in de circulaire economie die Bonaire nastreeft. "Eenderde is bestemd voor het kweken van vis. De vissen produceren afval dat door bacteriën in het water wordt omgezet in nitraat dat planten nodig hebben. Die planten groeien op water dat door de wortels wordt gefilterd en weer teruggaat naar de vissen. Het is een gesloten ecologische kringloop. Door het geringe waterverlies is er zes keer minder water nodig dan in de traditionele landbouw. Bovendien produceer je met aquaponics per vierkante meter acht keer meer voedsel."

Voordelen

Duurzaam zijn ook de – dankzij de bijna altijd aanwezige passaat-

De combinatie van vis kweken en groente telen, maakt een gesloten ecologische kringloop mogelijk.

wind - passieve koeling en de zonnepanelen die de benodigde elektriciteit leveren. "Het systeem is uit de Verenigde Staten en de kas uit Nederland, net als de vissen. Omdat er in de regio geen tilapia verkrijgbaar is die aan onze kwaliteitseisen voldoet, hebben we besloten ze zelf te gaan kweken. Dat was wel een complicatie. Ik heb een extra opleiding moeten volgen bij een kweker in Nederland. Inmiddels hebben we een aantal broedparen die al eitjes hebben gelegd."

De kas zal goed zijn voor een jaar-productie van 120.000 stuks groente. "Een van de grote voordelen van het systeem is de leveringszekerheid. We oogsten dagelijks. We leveren dus altijd dagverse producten. Als je die koopt, kun je ze goed verpakt nog weken goed houden in de koelkast. We hebben dat zelf getest. Ook zal er een prijsvoordeel zijn voor de consument. Je zult straks paksoi die nog maar een halve week houdbaar is voor vier dollar in de supermarkt zien liggen naast onze dagverse paksoi van drie en een halve dollar."

Stamppot

Bonaire DailyFresh zal onder meer verschillende slasoorten leveren, allerlei Aziatische paksois en broccoli. "Wij gaan ook nieuwe groenten introduceren, zoals spinazie. Daarvoor is het normaal gesproken veel te heet; die heeft zelfs vorst nodig. Maar er is een nieuwe soort die onder warme omstandigheden prima groeit en goed smaakt."

Bonaire kan straks zelfs aan de verse boerenkool. "Dat is een fijne plant. Je breekt de blaadjes af en er groeien meteen weer nieuwe aan. Je kan continu oogsten, ideaal voor salades, maar ook om Hollandse stampot te

maken. We gaan uitvinden wat het hier goed doet. Sla is het makkelijkste. Moeilijker zijn vaste planten. Nog moeilijker zijn tomaten en nog veel moeilijker aardbeien. Wij gaan daar wel mee testen. Als het lukt, kunnen we denken aan export naar Curaçao."

Uitbreiden

De eerste kas is nog niet in gebruik of Janssen denkt al aan uitbreiding. "Ik ben gewend financieel vijf jaar vooruit te plannen. Schaalgrootte is belangrijk dus het is de bedoeling dat er meer kassen komen. Maar we gaan het wel stap voor stap doen. We willen graag samenwerken met andere telers. Er zijn er maar een paar. Het zou mooi zijn als er meer komen. Naast aquaponics zijn er nog andere innovatieve systemen. Misschien is een combinatie van hightech en traditionele landbouw wel het beste voor Bonaire."

Doel is het eiland zo zelfvoorzienend mogelijk te maken. "Er liggen sperziebonen uit Kenia in

de schappen voor zeven, acht dollar per tweehonderdvijftig gram. Sla komt per luchtvracht uit Nederland. Dat is toch van de zotte! Laten we om te beginnen streven naar vijftientwintig procent lokale productie. Dat moet zeker binnen vijf jaar lukken." En dan is er nog de bijdrage aan de economie, met name de werkgelegenheid. "Voor deze eerste kas gaan we tien parttimers in dienst nemen. Het is leuk werk en het betaalt goed. Het wettelijk minimumloon is veel te laag om van te leven, dus betalen wij het dubbele."

Rolverdeling

Op de vraag of hij zichzelf als boer ziet, zegt Janssen: "Boer? Ik ben ondernemer en techneut. Okay, noem het hoogtechnisch boeren. Er is veel kennis voor nodig en de startinvestering is hoog. Ik heb veel respect gekregen voor boeren, want het is hard werken. Maar het geeft veel voldoening. En: de droom van mijn vrouw is werkelijkheid aan het worden. Zij gaat het bedrijf runnen. Ik ben meer ondernemer en ga verder met bouwen." ●

"Sla per luchtvracht uit Nederland halen, is toch van de zotte."

Groen licht plasticverbod

In de duurzame samenleving die Bonaire wil zijn, is geen plaats voor niet-afbreekbare of niet te hergebruiken stoffen. De Eilandsraad heeft dan ook groen licht gegeven voor de verordening die stapsgewijs een einde moet maken aan het gebruik van wegwerpplastic. Sterker nog: de raad nam een motie aan om het Bestuurscollege aan te moedigen het verbod snel uit te breiden.

Het verbod van voor eenmalig gebruik bestemd plastic is de uitkomst van een eerder door de Eilandsraad aangenomen motie. In vervolg daarop sloot gedeputeerde James Kroon een overeenkomst met toenmalig staatssecretaris Stientje van Veldhoven van Infrastructuur en Waterstaat, waarin werd vastgelegd dat het ministerie ondersteuning zou geven bij het aanpassen van de bestaande Afvalverordening.

Consultaties

Vanwege de bedrijfseconomische impact die een verbod op plastic voor importeurs/leveranciers van verpakkingen en professionele gebruikers zoals afhaalrestaurants heeft, is gekozen voor een fasegewijze invoering. Met de betrokken ondernemers hebben diverse

consultatierondes plaatsgevonden.

Daarbij bleek er van de zijde van het bedrijfsleven groot draagvlak te zijn voor het geleidelijk volledig uitbannen van schadelijke plastic-artikelen waarvoor goede alternatieven bestaan. Op basis van de input is besloten als eerste stap plastic bestek, rietjes, roerstaafjes en tassen met ingang van maart in de ban te doen en twee maanden later ook o.a. voedselverpakkingen van styrofoam.

Alternatieven

Veel ondernemers zoals supermarkten hebben de vaststelling van de verordening niet afgewacht en hebben al eerder afscheid genomen van onder meer plastic boodschappentassen. Ook

hebben lokale importeurs inmiddels duurzame alternatieven in hun assortiment opgenomen. Het verbod geldt eveneens voor personen die hobbymatig geld bijverdienen, zoals verkopers van snacks, die plastic verpakkingsmiddelen gebruiken.

Het terugdringen van het gebruik van wegwerpplastic is om meerdere redenen van belang. Het afvalverwerkingsbedrijf Selibon wil het storten op de landfill zo veel mogelijk beperken. Daarnaast blijft veel plastic achter op de stranden of belandt het als zwerfpuil in de natuur. Plastic tassen en bekken maken bijvoorbeeld veel slachtoffers onder zeeschildpadden.

Campagne

Het grote nadeel van plastic is dat het maar heel langzaam afbreekt en uiteindelijk als microplastics zijn weg vindt in het milieu en daardoor bijvoorbeeld ook een bedreiging vormt voor de unieke koraalriffen rond Bonaire en het onderwaterleven en daarmee tevens voor de reputatie van het eiland als divers paradijs.

De organisatie Boneiru Duradero (Duurzaam Bonaire) heeft in aanloop naar het plasticverbod samen met het Wereldnatuurfonds WWF-NL een voorlichtingscampagne gelanceerd waarvan onder andere een lesprogramma deel uitmaakt. Er zijn modules die zich met tips specifiek op bedrijven richten, terwijl andere modules een educatief karakter hebben om consumenten bewuster te maken van de noodzaak minder plastic te gebruiken. De lokale overheid start binnenkort een voorlichtingscampagne om brede bekendheid te geven aan het verbod.

Schone stroom naar 80%

Eerst maar het slechte nieuws: het aandeel duurzaam opgewekte elektriciteit op Bonaire is de afgelopen jaren gedaald van 33 naar ongeveer 25 procent. Dit is het directe gevolg van de toegenomen vraag naar elektriciteit door de aanhoudende groei van de bevolking, het toerisme en de bedrijvigheid op het eiland. Het teruglopend aandeel groene energie staat haaks op het Blue Destination-concept dat van Bonaire de eerste circulaire samenleving ter wereld moet maken. En dan nu het goede nieuws: Water- en Energiebedrijf Bonaire (WEB) heeft een plan klaarliggen om dat duurzame aandeel op te voeren tot 80 procent waarmee het eiland zich in de wereldtop nestelt.

"Als Water- en Energiebedrijf Bonaire willen wij uiteraard ons steentje bijdragen aan de ambities van zowel het lokale bestuur als de rijksoverheid om te verduurzamen. Het onlangs gepubliceerde IPCC-rapport over de klimaatverandering onderstreept nog eens de noodzaak. Zonder ingrijpen zal de zeespiegel verder stijgen en moeten volgende generaties op Bonaire vrezen voor natte voeten", aldus CEO Alfredo Koolman.

Minister-president Mark Rutte wees onlangs in zijn toespraak bij de 76ste Algemene Vergadering van de Verenigde Naties ook al op de risico's van de klimaatverandering voor de Caribische delen van het Koninkrijk.

Klimaatneutraal

"Wij hebben na een lang evaluatieproces met diverse stakeholders en met steun van het Bestuurscol-

lege een voorstel aan het ministerie van Economische Zaken en Klimaat voorgelegd om de productie van elektriciteit verder te vergroenen door het aantal windmolens uit te breiden en een zonnepark aan te leggen." Dat sluit aan bij het nationale klimaatakkoord en de oproep van de Tweede Kamer, vastgelegd in verschillende moties, om de energieproductie in Caribisch Nederland klimaatneutraal te maken en daarvoor middelen beschikbaar te stellen. Het WEB-plan dat is doorgekeurd door onafhankelijke experts vergt een investering van zo'n 32 miljoen dollar waarvoor een beroep is gedaan op EZK.

Financieel directeur Joanne Balentien: "Ons voorstel vermindert de afhankelijkheid van fossiele brandstof. Die heeft in de afgelopen jaren de belangrijkste impact gehad op de tarieven. Dit project zal met de gevraagde steun een positief effect hebben op de tarieven en het klimaat. Ondanks corona groeit de bevolking van Bonaire door en zie je dat ook het toerisme weer in de lift zit. We moeten dus sowieso investeren om aan de vraag te kunnen blijven voldoen. Bij het nog langer uitblijven van een beslissing dreigt het aandeel duurzaam opgewekte elektriciteit steeds verder te zakken en blijven we ook de komende decennia afhankelijk van dure en vervuilde olie."

Gedeputeerden

Gedeputeerde Nina den Heyer (Sociale Zaken en Welzijn) juicht het plan van WEB van harte toe omdat het een belangrijke bijdrage kan leveren aan de armoede-

bestrijding: "Het elektriciteitstarief op Bonaire is door de stijging van de olieprijs sinds januari 2020 met 25 procent gestegen. Dit is geheel toe te schrijven aan de internationale brandstofproblematiek; anders had WEB een daling van het tarief kunnen doorvoeren. Aangezien er vanwege de toenemende vraag steeds meer - en steeds duurdere - olie moet worden geïmporteerd, zal de tariefstijging doorzetten. Uitvoering van het investeringsplan van WEB leidt ten opzichte van het huidige tarief tot een stapsgewijze daling met wel 50 procent in 2030."

Gedeputeerde Hennyson Thielman (Economische Ontwikkeling): "De bevolking van Bonaire is sinds 2010 hard gegroeid. Uit de jongste cijfers van het CBS blijkt dat dit zich de komende jaren voortzet. Gelijktijdig zal het toerisme zich verder ontwikkelen, terwijl ook de bedrijvigheid toeneemt. Dat betekent dat de vraag naar elektriciteit zal toenemen. De speelruimte in de productiecapaciteit neemt in hoog tempo af, van 15 procent in 2020 naar nu nog slechts 10

Compensatie

Zelden zal een motie in de Tweede Kamer zo snel, nog voordat deze in stemming gebracht werd, worden uitgevoerd. Bij de behandeling van de begroting Koninkrijksrelaties/BES-fonds diende Joba van den Berg (CDA) een motie in waarin de regering wordt verzocht Caribisch Nederland niet te vergeten bij het plan om de hogere energielasten in Europees Nederland te compenseren.

Amper een etmaal later zegde staatssecretaris van Economische Zaken en Klimaat Dilan Yeşilgöz-Zegerius toe van de 2,9 miljard euro die het kabinet uittrekt om de hogere energiekosten voor burgers en bedrijven in Europees Nederland te dempen twee miljoen te bestemmen voor huishoudens en kleine mkb-bedrijven op Bonaire, Sint Eustatius en Saba.

Hoe de tegemoetkoming op de eilanden wordt uitgekeerd, moet nog worden bepaald. Er wordt, aldus de staatssecretaris, "gezocht naar een passende compensatie voor de energierekening." Waar Europees Nederland wordt geconfronteerd met geëxplodeerde aardgasprijzen, ondervindt Caribisch Nederland al langer de nadelige gevolgen van stijgende olieprijs.

procent. WEB moet de productiecapaciteit opvoeren om te voorkomen dat de elektriciteit straks op rantsoen moet. Met dit plan kan WEB de tot 2030 te verwachten groei van bevolking, toerisme en

bedrijvigheid bijhouden. En dat ook nog eens op een duurzame manier die bovendien leidt tot een lager tarief. Dat is goed voor de burgers, onze economie en het milieu." ●

Een delegatie van Eerste en Tweede Kamerleden liet zich tijdens haar recente werkbezoek aan Bonaire informeren over het plan van WEB de elektriciteitsproductie te vergroenen.

Politiek leiders, beleidsmakers, wetenschappers, ondernemers en natuurbeschermers uit de hele wereld komen een keer in de vier jaar op initiatief van de internationale unie voor natuurbescherming IUCN bijeen om te spreken over het belang van het natuurlijk milieu voor de leefbaarheid op aarde. Bij de jongste editie van het World Conservation Congress in Marseille is tijdens meerdere sessies aandacht besteed aan de natuur in de Cariben.

Als onderdeel van het congres organiseerde het Nederlandse IUCN-comité in samenwerking met de Dutch Caribbean Nature Alliance (DCNA) en de Bonairiaanse natuurorganisatie Stinapa een symposium over de natuurbescherming in Caribisch Nederland. Een van de sprekers was gezaghebber Edison Rijna. Op deze pagina's een ruime samenvatting.

Natuur zit in onze genen

Gezaghebber Edison Rijna tijdens zijn voordracht in Marseille.

"Als gezaghebber van Bonaire ben ik er trots op dat mijn eiland een bijdrage mag leveren aan het programma. Bonaire meet nog geen driehonderd vierkante kilometer en telt niet meer dan 22.000 inwoners. Wij zijn sinds 2010 een bijzondere gemeente van Nederland. De natuur heeft Bonaire rijk bedeeld. Met onze Caribische zuster-eilanden vormen wij het meest biodiverse deel van het Koninkrijk der Nederlanden.

Zo klein als we zijn, herbergen we meerdere ecosystemen. Naast onze wereldberoemde koraalriffen hebben wij mangrovebossen, zeegrasvelden, pekelermeren en tropisch droogbos. Zij vormen de habitat voor een enorme variëteit aan dieren, van zeeschildpadden en flamingo's tot leguanen en vleermuizen.

Nog wel, zeg ik er meteen bij, want de bedreigingen zijn vanuit het perspectief van veel diersoorten letterlijk levensgroot. Het '30x30 initiatief' om in 2030 tenminste dertig procent van alle terrestrische en marine ecosystemen in de wereld onder wettelijke bescherming te brengen, is dan ook pure noodzaak. Ik hoop

dat alle landen alles op alles zetten om uiterlijk over negen jaar aan die norm te voldoen.

Met wet- en regelgeving alleen gaan wij de aarde niet redden. Het is geweldig dat hier in Marseille zo veel mensen bijeen zijn die vanuit hun vakgebied de natuur een warm hart toedragen, maar dat is niet genoeg. Om het tij te keren, is het nodig om ook die andere ruim zeven miljard mensen die hier niet aanwezig zijn ervan te doordringen dat we echt anders moeten omgaan met onze aarde en dan specifiek met de natuur.

We moeten voor elkaar zien te krijgen dat het in het DNA van de gehele wereldbevolking gaat zitten. Laat Bonaire daarvoor de inspiratiebron zijn. Bonaire mag dan een miniem stipje in de Caribische Zee zijn, we voelen ons niet te klein voor grote ambities als het gaat om natuurbehoud. Vanaf onze vroegste voorouders heeft onze bevolking met de natuur geleefd en die leren respecteren. We groeien ermee op en zo is de natuur van generatie op generatie in onze genen gaan zitten.

Dat verklaart waarom wij als een van de eerste eilanden in het Caribisch gebied maatregelen

hebben genomen om de natuur te beschermen. In 1969 hebben we alle zeeschildpadden beschermd. Dat jaar hebben we ook enkele voormalige plantages uit de koloniale tijd uitgeroepen tot het Washington-Slagbaai Nationaal Park. In 1979 hebben we alle riffen rond het eiland tot beschermd gebied verklaard: het Bonaire National Marine Park.

Al met al beslaan de natuurgebieden meer dan dertig procent van ons eiland. Dus als het om het 30x30 initiatief gaat, hebben wij onze plicht gedaan. Voor ons is dat geen reden om achterover te leunen en te kijken hoe de rest van de wereld die norm bereikt. Want, moet ik toegeven, ook bij ons staat de natuur onder druk. Afvalwater bedreigt het kwetsbare koraal in ons marinepark. Het plastic dat via de oceanen onze kant op komt, is levensbedreigend voor de zeeschildpadden die hun eieren op onze stranden leggen.

Dan zijn er nog de effecten van de klimaatverandering die zonder drastisch ingrijpen desastreuze gevolgen hebben voor onze natuur. Daarover maak ik mij meer zorgen dan het risico dat

wij door de voorspelde zeespiegelstijging onze voeten niet droog kunnen houden. Voor Hollanders gaat immers de zee niet gauw te hoog... Samen kunnen we ervoor zorgen dat de opwarming van de aarde wordt afgeremd en liever nog een halt wordt toegeroepen.

Als Bonaire kunnen we niet alleen het klimaat er de schuld van

geven dat de natuur op ons eiland onder druk staat. Dat wordt namelijk mede veroorzaakt door het toerisme. Op zichzelf zijn we er blij mee dat mensen graag ons eiland bezoeken. Dat draagt bij aan onze welvaart en daarmee het welzijn van onze bevolking. Het levert inkomsten op die we mede kunnen aanwenden voor het beschermen van de natuur.

Enkele jaren geleden hebben wij ingezien dat we de focus op het toerisme moeten verleggen van kwantiteit naar kwaliteit. Niet meer en nog méér toeristen, maar andere toeristen. Toeristen die niet alleen naar Bonaire komen om op het strand in de zon te liggen, maar ook voor onze unieke natuur. In het kader van de transitie van massa- naar kwaliteitstoerisme kiezen wij er ook voor om het aantal cruiseschepen meer in balans te brengen met wat ons eiland aan kan. Dat kost ons aan het begin mogelijk inkomen, maar doorgaan

op de oude voet zal uiteindelijk nog veel duurder uitpakken.

Ik durf de stelling aan dat wij op Bonaire al werkten aan verduurzaming voordat het woord was ingeburgerd. Wij hebben het vertaald in wat wij het Blue Destination-concept noemen. Daarin is de ambitie vastgelegd om een circulaire economie te realiseren. Ondernemingen waaronder de hotels worden gestimuleerd een actief duurzaamheidsbeleid te voeren, binnenkort wordt een verbod op het gebruik van wegwerpplastic ingevoerd, we streven naar een samenleving zonder afval, schadelijke onderdelen van zonnebrand voor koraal zijn inmiddels verboden, ons energiebedrijf heeft een plan klaarliggen om de productie van elektriciteit binnen twee jaar voor tachtig procent te vergroenen, we gaan elektrisch vervoer actief stimuleren, zowel op land als in de lucht en op het water. Last but not least overwegen we nieuwe gebieden met natuurwaarde onder wettelijke bescherming te brengen.

Een van onze uitdagingen om de natuur te beschermen, wordt gevormd door loslopende geiten. Daarvan hebben we er dertigduizend op ons eiland. Ze vreten de natuur letterlijk op en veroorzaken bovendien erosie. Vandaar dat wij als eilandsbestuur proberen dit probleem op te lossen. We zetten de eerste stappen hiervoor in het Washington-Slagbaai Park.

Het beschermen van de natuur is hard werken, maar soms gaat het vanzelf. Natuur kan ook bij toeval ontstaan. Wij hebben sinds 2011 een afvalwaterzuiveringsinstallatie, gefinancierd door de Europese Unie. Het is de eerste grote stap om het afvalwaterprobleem op het eiland op te lossen. Dit is een belangrijke voorwaarde voor het herstel van de koraalriffen. Het gezuiverde afvalwater is beschikbaar voor onze landbouwers, maar momenteel wordt meer gezuiverd dan de boeren afnemen.

Het overschot aan grijs water wordt weggepompt naar een

uithoek van het terrein. Ongemerkt heeft zich daar in enkele jaren tijd een wetland gevormd dat een geweldige habitat blijkt te zijn voor vogels. Er komen zelfs soorten die we eerder niet op Bonaire hebben gezien. We gaan nu kijken hoe we dit gebied kunnen beschermen. Maar wel op een manier dat een deel toegankelijk blijft voor vogelspotters en wetenschappelijk onderzoek.

Die toegankelijkheid - uiteraard op een ecologisch verantwoorde manier - is naar mijn idee noodzakelijk voor het creëren van maatschappelijk draagvlak voor het investeren in natuurbescherming. Dat lukt niet door de natuur volledig achter slot en grendel te zetten. Ons marine park is er het voorbeeld van dat bescherming van het koraal prima samengaat met duiktoerisme. Met de fee die duikers betalen, wordt een koraalherstelprogramma gefinancierd. Dit alles doen we samen met een aantal organisaties die zich hiervoor met succes sterk maken, Stinapa en de Dutch Caribbean Nature Alliance.

U denkt nu misschien: dat kleine Bonaire heeft het goed voor elkaar. Mij zult u dat niet horen zeggen. Okay, we zijn goed op weg, maar het doel is nog ver. En laat ik maar heel eerlijk zijn: wij kunnen het niet alleen. Binnen de kleine gemeenschap die wij zijn, hebben we niet alle benodigde expertise, uitvoeringskracht en financiële middelen om onze missie Blue Destination te realiseren."

Tot zo ver de toespraak van gezaghebber Rijna die zijn aanwezigheid op het congres aangreep om contacten te leggen met mogelijke samenwerkingspartners.

Brussel kiest voor Bonaire

Toenmalig minister Cora van Nieuwenhuizen gaf samen met gezaghebber Edison Rijna het startsein voor de bouw van het Galileo Sensor Station.

De Europese Commissie heeft Bonaire uitverkozen als locatie voor de plaatsing van een zogeheten sensorstation ten behoeve van het wereldwijde satellietnavigatiesysteem Galileo. Inmiddels oud-minister van Infrastructuur en Waterstaat Cora van Nieuwenhuizen heeft tijdens haar werkbezoek deze zomer aan het eiland het startsein gegeven voor de bouw.

Bonaire was een van de kandidaat-locaties in het Caribisch gebied. Een surveyteam van het Europese Galileo-programma heeft vorig jaar onder begeleiding van het ministerie van IenW een oriënterend bezoek aan het eiland gebracht. Het Bestuurscollege heeft zich destijds bereid verklaard tot medewerking, onder de voorwaarde dat andere eilandelijke ontwikkelingen niet worden gehinderd.

Expertise

Het station komt op het terrein van Water- en Energiebedrijf Bonaire aan de Queen's Highway. Het ministerie van IenW heeft het Rijksvastgoedbedrijf (RVB) op-

dracht gegeven voor het ontwerp en de uitvoering van de bouw van het sensorstation dat uit drie schotelantennes met een diameter van 2.5 meter bestaat met daarbij een gebouw met ruimtes voor computers en ontvangers, opslag, kantoor en een wachthuis voor beveiligingsfunctionarissen.

Voor de bouw van het Galileo Sensor Station is bijzondere expertise vereist omdat deze onder strenge voorwaarden van de Europese Unie moet worden uitgevoerd. De eisen vanuit Brussel zijn niet alleen van toepassing op de bouw, maar gelden ook voor het onderhoud en de operationele dienstverlening van het station.

Werkgelegenheid

De realisatie van het grondstation biedt werkgelegenheid voor bouwbedrijven, diensten (beveiliging en installatietechniek) en overige toeleveranciers. Uitgangspunt is dat het RVB zo veel mogelijk lokale partijen zal inschakelen. Vanuit het European Union Agency for the Space Programme zal kennis worden overgedragen aan degenen die bij het Sensor Station aan het werk gaan. Door het ministerie wordt een commissie ingesteld waarin het eilandbestuur, Stinapa en het RVB participeren om er zorg voor te dragen dat de bouw geen schade voor de natuur met zich meebrengt. Op 1 december moet het ontwerp gereed zijn. Na afronding van de aanbesteding zal de bouw medio volgend jaar beginnen. De oplevering volgt op 1 maart 2023. Dat kreeg gezaghebber Edison Rijna te horen tijdens een rondleiding door het Galileo Reference Centre in Noordwijk waar de data worden bewaakt die het wereldwijde navigatie-satellietsysteem oplevert. De data die het op Bonaire te bouwen station genereert, komen straks ook in Noordwijk terecht.

Meer?

Onder de indruk van de rondleiding sprak gezaghebber Rijna de hoop uit dat Bonaire in de toekomst ook voor andere Europese projecten in aanmerking komt. Galileo is een civiel satellietnavigatiesysteem voor het bepalen van onder andere locatie- en tijd dat in samenwerking met de Europese Ruimtevaartorganisatie ESA en de Europese Unie wordt gerealiseerd. Het is het grootste Europese ruimtevaartproject ooit en is nauwkeuriger dan GPS. Inmiddels zijn er 26 van de 30 satellieten in een baan om de aarde gebracht. ●

TCB-directeur Miles Mercera overhandigt Kiran Badloe een reischeque met de uitnodiging snel naar Bonaire te komen.

Trots op Olympisch kampioen

Bonaire staat wereldwijd bekend als divers paradise, maar het eiland is ook voor de internationale surftop een van de meest geliefde plekken op aarde. Sterker nog: Bonaire is, hoe klein ook, de kraamkamer van kampioenen. Zo legde Kiran Badloe op het azuurblauwe water van Lac Bay de basis voor de gouden medaille waarop hij deze zomer bij de Olympische Spelen in Tokio beslag legde.

Kiran (26) groeide op in Almere waar hij na school vaak (voetbal-)lend) buiten te vinden was. Zeven

jaar was hij toen het gezin voor het werk van vader Badloe in 2001 naar Bonaire verhuisde.

Daar maakte hij kennis met de windsurfsport. "Omdat je alleen 's morgens school hebt, had ik de hele middag om buiten te spelen. Ik heb een windsurfles genomen en was meteen verkocht", aldus de Olympisch kampioen.

Boterhammen

Elke dag haalde moeder Badloe Kiran en zijn zusje van school op om ze naar de windsurfschool bij Sorobon te brengen. Op de achterbank van de auto aten zij hun boterhammen op om zo snel mogelijk - met geleende spullen - het water op te gaan. "Mijn eerste wedstrijd was de Bonaire Regatta van 2003. Ik kon niet eens gijpen of overstag gaan. Ik leerde door veel naar de lokale surfhelden te kijken."

Door te helpen het strand schoon te harken, spaarde Kiran zijn eigen surfbord en zeil bij elkaar. Inmiddels is hij in het bezit van

drie wereldtitels, werd hij twee keer Europees kampioen en surfde hij in Japan naar goud. Het enige startbewijs dat Nederland had, veroverde hij door zijn grote voorbeeld, trainingsmaatje en tweevoudig Olympisch kampioen Dorian van Rijsselberghe, in een rechtstreeks kwalificatieduel te verslaan.

Droom

"Als klein jongetje droomde ik ervan ooit de beste surfer van de wereld te worden. Een droom vraagt om een plan. Door hard te werken heeft dat jongetje dat altijd buiten speelde het hoogste gehaald", aldus Kiran die in 2003 na de verhuizing terug naar Nederland erg heeft moeten wennen aan het koude water. "Ik heb heel wat douchemuntjes gebruikt om op te warmen."

Bonaire is trots op de gouden medaillewinnaar. Olympisch windsurfer Constantino 'Patun' Saragoza bracht Kiran via een videoboodschap zijn felicitaties over. Hij kan diens prestatie goed inschatten, want hij kwam zelf uit op de Spelen in Barcelona ('92) en Atlanta ('96). Windsurfgoeroe Elvis Martinus vertelde in een videobERICHT over zijn herinneringen aan Kirans allereerste ervaringen op een surfplank. "Ik was op Sorobon gestart met een programma om kinderen te leren windsurfen. Kiran was een van de nieuwkomers. De drive zat er jong in; hij ging al snel mee naar Florida voor een jeugdcompetitie. Ik weet zeker dat de topprestatie van Kiran onze lokale jeugd zal stimuleren ook te gaan windsurfen."

Huldiging

Bij terugkeer in Nederland wachtte Kiran bij de huldiging op het Olympic Festival op het strand van Scheveningen een verrassing.

Directeur van de Tourist Corporation Bonaire Miles Mercera sprak bij het overhandigen van een groot uitgevallen reischeque de hoop uit dat Kiran op weg naar de Spelen van Parijs 2024 vaker op Bonaire zal trainen.

"Deze reis bieden we je aan als blijk van waardering voor je geweldige gouden prestatie en om je terug uit te nodigen naar de plek waar je de basis voor jouw windsurfcarière hebt gelegd. Je bent van harte welkom om van onze windsurffaciliteiten gebruik te maken voor je trainingen. We kunnen ons geen betere ambassadeur voor het windsurfen op Bonaire wensen", aldus Mercera.

Trainingsplek

"Ik ben er sinds 2003 niet meer geweest, dus ik kijk er naar uit snel te komen. Ik heb alles aan Bonaire te danken", aldus Kiran. "Een trainingsplek met constante wind en goede weersomstandigheden is letterlijk goud waard, dus ik wil graag Bonaire als vaste trainingslocatie gebruiken in de toekomst. Daarnaast wil ik me

Nog een kampioen

Er was deze zomer meer windsurfsucces te vieren. De op Bonaire geboren en getogen Amado Vrieswijk(1996) werd Europees kampioen freestyle, na al drie keer vice-wereldkampioen te zijn geworden. "De passie voor windsurfen begon toen ik zeven was en in 2002 het King of the Caribbean-evenement op Bonaire zag. Mijn thuiseland heeft de perfecte locatie bij Sorobon om slalom- en freestyle-windsurfen te leren. Nadat mijn ouders een surfbord voor me hadden gehuurd, ging ik met de wind mee en sindsdien geniet ik van elke minuut op het water, waar ook ter wereld", aldus Amado.

gaan inzetten om een internationale, professionele windsurfwedstrijd naar het eiland te halen." ●

Kiran in zijn element.

Banen erbij door Qredits

Sinds de non-profit kredietverstrekker Qredits zich in 2015 op Bonaire vestigde, zijn er ruim driehonderd lokale ondernemers met een gunstige financiering geholpen een bedrijf te starten of hun activiteiten uit te breiden. Dat heeft achthonderd nieuwe banen opgeleverd, zo blijkt uit onderzoek van het bureau SEO.

"Een mooi resultaat dat jaarlijks verder doorgroeit en bewijst dat startende bedrijven de banenmotor zijn voor de economie. Uit het onderzoek blijkt dat een groot deel van de gefinancierde ondernemers niet meer afhankelijk is van een uitkering, maar financieel onafhankelijk is door inkomsten uit de eigen onderneming. De activiteiten van Qredits leiden dus ook tot besparingen op overheidsgeld en dat zorgt weer voor maatschappelijke baten",

aldus algemeen directeur Elwin Groenevelt.

Banenmotor

"Het wordt vaak gezegd: het midden- en kleinbedrijf is de banenmotor van de economie. Daarom is het belangrijk voor een vitale economie om startende bedrijven te stimuleren en te ondersteunen. Daarbij speelt toegang tot financiering én begeleiding voor starters een grote rol.

Dit is precies de reden waarom Qredits in Nederland in 2009 is gestart en we sinds 2015 actief zijn in het Caribisch deel van het Koninkrijk."

Qredits is als kredietverstrekker een buitenbeetje in de financiële wereld. "Onze sociale missie uit zich op verschillende terreinen. Zo is Qredits veel flexibeler bij de kredietbeoordeling dan commerciële aanbieders. Bijvoorbeeld voor starters, ondernemers met een schuldverleden of een uitkering en bij qua omvang kleinere leningen. Wij bieden onze klanten bovendien een variëteit aan trainingen en coaching. Allemaal om ondernemers sterker, weerbaarder en succesvoller te maken", aldus Groenevelt.

Impuls voor cultuursector

Qredits en Cultuur+Ondernemen hebben het fenomeen cultuurlening in Caribisch Nederland geïntroduceerd. De lening kan gebruikt worden voor de financiering van nieuwe projecten of voor investeringen door ondernemers in de culturele en creatieve sector zoals beeldende kunst, fotografie, grafische vormgeving, mode, design, multimedia, muziek, literatuur en creatieve broedplaatsen. De BES-Cultuurlening is een microkrediet van minimaal 2.500 en maximaal 40.000 dollar tegen een rente van één procent. De maximale looptijd is 96 maanden en in de eerste zes maanden hoeft er niet te worden afgelost. Het verstrekken van de lening zal verlopen via het Qredits-kantoor op Bonaire.

Onlangs is op Bonaire het driehonderdste krediet door Qredits toegekend. In het bijzijn van gedeputeerde van economische ontwikkeling Hennyson Thielman feliciteerde algemeen directeur Elwin Groenevelt de ondernemers Andrew en Willette Sint Jago van Diamond Septic Services.

Casa Coco in première

De zich grotendeels op Bonaire afspelende "onvervalste Rotterdamse komedie" Casa Coco met Joke Bruijs en Gerard Cox in de hoofdrollen draait vanaf 13 januari in de Nederlandse bioscopen. Begin dit jaar streek een geteste filmcrew en cast op Bonaire neer waar bij de opnamen een strak coronaprotocol werd gehanteerd. Bij een eerdere locatieverkenning was het oog gevallen op twee bed and breakfasts – Casa Caalexico en Kas Hamaka – die de set vormden.

De Rotterdamse Pleun (Joke Bruijs) runt al jaren pension Casa Coco op Bonaire, waarbij ze zich richt op de naar rust zoekende gast. In de praktijk zijn dat voornamelijk Rotterdammers uit haar eigen kennis-

senkring, die graag onder elkaar willen zijn. Zo ook Pleuns jeugdliefde Toon (Gerard Cox) die, nadat zijn vrouw heeft aangekondigd van hem te willen scheiden, met een bevriend echtpaar meekomt en

merkt dat onder de Bonariaanse zon de dagen minder grijs zijn. Het schitterend gelegen Casa Coco loopt na succesvolle beginjaren door de toenemende concurrentie steeds minder goed. Net wanneer Pleun en Toon nader tot elkaar komen, ontdekt die laatste dat het voortbestaan van Casa Coco aan een zijden draadje hangt. Naast Bruijs en Cox zijn er rollen voor onder meer Katja Schuurman, Loes Luca, Richard Groenendijk en (zangeres) Tania Kross. ●

www.bonairegov.com